

Doğu Türkistan'da halen Uygur, Kırgız, Özbek, Tatar ve diğer Türk boyları ile beraber 903 bin kadar Kazak Türkleri de vardır. (1) Onlar, Lugün Çin yönetimi altında, siyasi-coğrafyada "Sinkiang" veya "Sincan" Uygur otonom bölgesi olarak bilinen Doğu Türkistan topraklarının ile, Tarbagatay ve Altay illerinde yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan Kazaklarının tarihi, 1860 senelerine kadar, Sovyetler Birliği dahilindeki Kazakistan cumhuriyeti Kazaklarının tarihi ile birdir. Kazaklar, 1860 senelerinde Rusya ile Çin imparatorlukları arasında, Orta Asya'daki Türk toprakları üzerinde sınır çizildikten sonra ikiye bölündüler. (2) Fakat, hemen hemen 1950 yıllarına kadar iki taraftaki Kazaklar sınır tanımaz şekilde hareket ettiler. (3) Sovyet-Çin sınırlarında kısmi Kazak göçleri, her iki devletin politik baskısına orantılı olarak değişip durmuştur. Bu husus, Kazak Türklerinin Doğu Türkistan'a sonradan göç yolu ile gelip yerleştiğine dair bir fikre yol açmamalıdır. Çünkü, tarih onların Doğu Türkistan'ın kuzey taraflarında oldukça eski zamanlardan beri yaşamakta olduğunu göstermektedir.

Hazar denizinden Tarbagatay'a, İrtiş nehrinden Cınqar Alatavı'na kadar olan geniş sahada XIII. yüzyıl'ın başlarında ekonomik yapısı birbirine benzeyen, dili bir, maddi kültürü ve kendine özgü yaşayış tarzı olan, Türk dilini konuşan çeşitli oymakların tek bir halk (boy) olarak birleşmesi için gereken şart ve imkânlar mevcut hale gelmişti. Fakat, onların tek bir halk olarak birleşmesini Moğol istilası geciktirmiştir. (4) İşte, bu Türk asıllı oymaklar, nihayet 15. yüzyıl'ın ortalarında "Kazak" adı ile Hanlık kurarak tarih sahnesine kesinlikle bir kere daha çıkmıştır. Bir kere daha diyoruz, çünkü, Radlof'un İran şairi Firdevsi'ye dayanarak bildirdiğine göre, 1000 seneleri civarında Kazak adlı bir Han ve Kabile yaşamıştır. (5) Profesör Ahmet Caferoğlu, "Kazak Türklerinin uzun ve tarihi bir mazileri vardır.

Eski Türk kaynakları bunları Turan'lı göçebe bir halk olarak kaydetmişlerdir. İlk defa, bir Kazak Han'ı adı ile, savaşçı bir Kazak halkı bahsine, ünlü İran şairlerinden Fırdevsi'nin "Şehname" sinde rastalanmaktadır," diyor. (6)

Radlof'un görüşüne göre, Kazaklar ondan sonra 13.yüzyılda Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin mirasının bir parçasını teşkil etmiştir. Cahun ise, 14. yüzyılda Kazakları ayrı bir grup olarak zikreder. Barthold, Kazak adının ilk defa 15.yüzyılda kullanıldığını söyler. (7) Prof. Z.V. Togan, Kazakların Selçuklular devrinde mevcut olduğunu zikreder. (8) Kazak Türklerinin tarihçileri de Kazakların eski devirlerde yaşamış Türk boylarının bir federasyonu olduğunda çoğunlukla hemfikirdirler. Bazı Batılı bilim adamları, Kazakların, Nogay, Nayman Arğın ve Özbek Hanlığındaki Çağatay kabilelerinden teşekkül etmiş bir siyasi konfederasyon olduğunu ifade ediyorlar. (9)

Doğu Türkistan Kazaklarının tarihteki yerini açıklığa kavuşturmaya çalışmadan önce, onlarla sıkı bağı olduğu için, Kazak sözünün orijini, Kazak Hanlığının kurulması ve Kazak "Cüz" lerinin teşekkül etmesini izah etmek yerinde olacaktır.

"Kazak" sözünün tam anlamının ne olduğu, henüz anılmamıştır. Fakat onun yaygın anlamı, "hür, serbest, mert, derbeder, başıbos, cengâver, sert erkek" gibi sözlerle ifade edilmektedir. Bununla beraber tarih, Kazak Hanlığının kurulması meselesinde, Kazaklığı, esas düzene boyun eğmeden, kendi başına buyruk, bağlı olduğu toplumu terk edenler olarak tarif ediyor. Kazak Türklerinin tarih sahnesine son çıkışları da böyle bir olayla başladığına göre, "Kazak" terimini, tarihi anlamı, bu kelimeye esas mânasını verir gibidir.

İslam Ansiklopedisinde, "Kazak tabiri aslında, "hür, serbest, bihanmün, bekâr, mert, yiğit ve cesur ve Kazaklık, cenk eyyâmı seferde asker ve leşkerin hâli" mânâlarına gelir. Şevh Süleyman'ın bu son tarifi bu sözün anlamını aşağı-yukarı izah etmektedir. Babür, bu tabiri ile fetret devresini yani bir hükümdarın hâkim bulunduğu yeri şu veya bu sebeple terkederek, eski mevkiini veya münasıl

bir vaziyeti buluncaya kadar geçirdiği zaman ve durumu kasteder," denmiştir. (10)

Kazak adı ilkin ancak Sultanlara mahsus idi. Sonra onlara Übi kabilelere ve kurmak istedikleri devlete itlak olundu. Kazak adı ekseriya siyasi bir maksatla bir isyan neticesinde ailesiz (boydak) halde ve bazan da aile^{de} birlikte cemiyetten uzaklaşarak dağ ve sahralara çekilen ve fırsattan istifade ederek hükümet işlerini ele alana kadar el ve kabilesinin himayesinden dışarıda dolayan sergüzeştlere; Türk kavimlerinde ergenlik çağına eriştiğinde erkek çocukları hayata alıştırmak için sahraya çıkarmak gibi âdetlere göre veyahut alelade eşkiyalık maksadı ile elinden ayrılanlara da itlak olunmuştur. (11)

1440 senelerinde, Kazak Hanlarından Canibek ve Kerey Sultanların, Abılhayır Han'ın idaresinden çıkarak buldukları Aral bozkırlarından Çu nehri boylarına gelmeleri, "Kazak"lık olarak adlandırılmıştır. Yerliler, bu yeni gelen göçmenlere "Kazak" adını vermişlerdir. Canibek ve kerey Sultanların, daha sonraları Han olmaları, onların "Kazak"lıklarının son bulmasıdır. Timur, Hüseyin Baykara, Babür Mirza, Özbeklerden Şaybek Han gibi kimseler Kazak'lık dönemi geçirmişlerdir ve bu dönemlerinden övünçle söz etmişlerdir. (12)

Slav dillerine geçen Kazak tábiri, hudut boylarında bekçilik görevi yapan imtiyazlı askeri birlik mensuplarına ddolmuştur. Türk Kazaklarla, Rus Kazak, Kossak veya Kazaçileri arasında bugün ne ırk ne de din veya dilce hiç bir ilişki yoktur. (13) Kırgız, Kırgız-Kazak, Kırgız-Kaysak gibi tábirler yalnız olarak, Kazakları ifade etmek için kullanılmıştır. Kırgızlar, tarihte bilinen eski Türk boylarından biridir.

"Kazak" sözünün menşecini, Sovyetler Birliğindeki Türk bilim adamları, bilhassa, Kazaklar ve Doğu Türkistan Kazaklarının tarihçileri itina ile araştırmaktadırlar. Fakat, onlar Kazak tábirinin gerçek ve kesin anlamının ne olduğunu henüz ortaya çıkaramadıklarını bildirmektedirler. Bununla beraber, onların hem fikir oldukları bir husus vardır: bugün Kazak olarak bildiğimiz Türk boyunun adı 15. yüzyılda tarih

sayfalarına geçmiştir ve bu boyun tepekkülü ile " Kazak" teriminin karıştırılmaması gerektir.

N.Y.Marr ve taraftarları, Kazak boyunun tarih sahnesine çıkışını "Kazak" tüberinin ortaya çıkması ile bağdaştırma yoluna gittiler.(14)

Alma Ata'da 1957 senesinde yayınlanan Kazak SSC tarihinde, Prof. A.A. Semenov'un bir Moğol tüberi olan, " Hasag tergen" ile " Kazak" sözünün bağlantısı olabileceğini ileri sürdüğü yazılmıştır. "Hasag tergen" bir yerden bir yere göç ederken kullanılan tekerlekli arabalara verilen addır.

Kazak terimi hakkında yapılan araştırmalar ve ortaya atılan fikirler oldukça çoktur. Ve araştırma hâlâ devam etmektedir. Bugüne kadar yapılan ilmi araştırmalardan çıkan sonuç şudur: Wambery'nin " Kazak adı XI. yüzyıldan itibaren bütün dünyaca bilinmeye başladı" dediği gibi, (15) bu isim, eski zamanlarda çeşitli anlamlarda kullanılmış olmasına rağmen, 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren siyasi bir terim olarak ortaya çıkmış ve zamanla etnik öneme sahip olmuştur.(16)

"Kazak" terimi hakkında bilimsel araştırmalardan başka " şecere" ve efsane-rivayetlere dayanarak yorum yapılmaktadır. Onların çoğu gerçeğe yakın olmamakla beraber, halk arasında ilmi araştırmaların nâticelerinden daha çok taraftar bulmuş olan bu rivayetlerin bazıları mantığa uygundur.

" Kazak, Kaysak", Kay'ın Sakları. Farsça'da Padişah'ın sak (nöbetçi-askerleri) anlamındadır. "Kaspi" ve "Saklar" sözlerinin birleşmesinden " Kassak" giderek " Kazak " olmuştur. "Kazak " sözünün aslı, "Kosoglar" veya " Hazarlar" gibi sözlerin birleşiminde aranmıştır. Kazaklar arasında " Qaz'ın Qazı- aq" şeklindeki ifade çok kullanılır. Qazı, Kazak dilinde Kadı demektir. Buna göre, " senin Kadı'n , tam Kadı," demektir. Kaz (Kuş), Aq (beyaz). Kaz gibi ak- Kazak. (17)

En meşhur rivayet Alaş hakkındadır. Öyle Efsanelerin çoğunda Alaş, Kazak boyunun kurucusu olarak tarif edilir. Onun üç oğlu ise

Kazakların üç Cüz'ünü (Orda) kurmuştur. Alaş efsanesi, Kazaklar için her zaman birleştirici önemli rol oynamıştır. Kazakların ilk siyasi parti ve otonom hükümetinin adı da Alaş'tır. (18)

Şimdi, Doğu Türkistan Kazaklarının tarihteki yerini belirlemek için ikinci sayfaya, Kazak Hanlığının kurulmasına geçelim.

Tarih ve Etnoloji bakımından Kazaklar, Türk kavimler grubundan Kıpçak bölümüne dahildir. Bu bölümde Kazaklardan başka, Özbek, Noğay, Başkurt ve Tatar Türkleri vardır. (19) Kazakların tarih sahnesine çıkışında aynı gruba dahil bulunduğu Özbeklerle sıkı ilişkileri vardır. Türk tarihi bir bütün olarak incelenecek olursa, halihazırda Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Uygur, Türkmen gibi adlarla bilinen Türk boylarının kabile halinde kalıplaşmasından önceki etnik kökleri birdir. Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde türlü Türk boyları tarih sahnesine çıkmış, etrafındaki boyları idaresi altına almış ve bir müddet sonra başka bir Türk boyu tarafından hâkimiyeti elinden alınmış, bu sefer ikinci boyun adı duyulmaya başlamıştır. Eski tarihimizde bu olay asırlarca devam etmiştir. Ancak, çok kuvvetli bir boy beyi ortaya çıkıp da kuvvetli bir devlet veya imparatorluk kuruncaya kadar bu böyle olmuştur. İşte, Kazak Türkleri de 1440 senelerine kadar, başka Türk boyları arasında büyük veya kuvvetli beyin idaresinde, şimdiki Kazak bozkırlarından Altay'a kadar olan sahada dolaşıp durmuşlardır. (20)

Ural dağlarından Çin denizine kadar uzanan geniş sahada kurulan Sakalar devleti (M.Ö.9-7), Hunlar devleti (M.Ö.3), Göktürk devleti (M.S.6), sonraları kurulan irili-ufaklı Kağanlıklar, Hanlıklarla Cengiz ve Timur oğulları idaresi altında yaşayan kabilelerin içinde Kazakların ataları da vardı denebilir. Çünkü, tarihçiler, M.Ö. III-II. yüzyılda Uysin'lerin birlik ve devlet kurmuş olduğunu söylüyorlar ki, bu boy, bugün Doğu Türkistan Kazakları arasında, Kazak adı ile yaşamaktadır. (21) Bununla beraber tarihçiler, Kazak birliğine dahil olan temel etnik komponentlerin Uysin, Kanglı, Kıpçak, Arğın, Devlet, Kerey, Nayman, Alşın, Koğırat, Ktay ve başka oymaklar olduğunu, ileri sürmüş-

lerdir ki, bunlar hemen hemen hepsi çok eski boylardır. (22) Prof. Z.V. Togan ise, Usun, Üysinler, Göktürklerin ecdadından bir kısmını teşkil etmiştir, diyor. (23)

Moğolistan'da kendini 1202 senelerinde Hakan ilân eden Cengiz Han, sonraları 1220-1225 yıllarında Doğu ve Batı Türkistan, Karahanlılar ve Harzemşahların ülkelerini ilhak etti. 1227 de vefat etti. Ülkesini dört oğlu arasında paylaştırdı. Kıpçak bozkırından İrtiş ve güney İran ve Afganistan içlerine kadar olan geniş ülkeyi büyük oğlu Cuci'ye verdi. Cuci Han babasının sağlığında 1224 senesinde öldü. O'nun ülkesinin batı kısmı olan Altın Orda (Akorda)'da oğlu Batu (1224-1255), şimdiki Kazakistan'dan ibaret olan Gök Orda'da diğer oğlu Orda İcin (1226-1250) hüküm sürdüler. Her iki Ordada bu iki Han'ın ahfadı, birader ve biraderzadeleri hanlık ettiler. Orda İcin'in oğulları Batu Han'a tabii idiler. Batu haleflerinden meşhurları Berke (1256-1266) Özbek (1312-1340) ve Canıbek (1340-1357) hanlardır. Cuci ulusu aynı zamanda Deşti Kıpçak (Kıpçak bozkır) ve Toğmak isimleri ile maruftur. Ayrıca Toğmak ismi bu ulusun doğusuna itlak olundu. Ulusun batısına Altın Orda; doğusuna da Özbek han'dan sonra Özbek ulusu denilirdi. (24)

Cengiz Han sülâlesine mensup hanların aralarında taht kavgasına girişmeleri sonunda, XV. yüzyılın başlarında Akorda bir kaç idari bölgeye ayrıldı. Bunların içinde en büyükleri Nogay Orda ve Özbek Ordası idiler. Özbek hanlarının tebaasını birçok Türk boyları teşkil ediyordu. Bunlardan bir kaç şunlardır: Kıpçaklar, Kanlılar, Karluklar, Naimanlar, Üysinler, Argınlar, Kırgızlar v.b. Deşti Kıpçak bozkırının doğu bölgesindeki halka "Özbek" denmiştir. Bu bakımdan doğu kaynaklarına göre; XV. yüzyılın 20 senelerinde deşti Kıpçak bölgesinde hüküm süren Abılhayır Hanlığına "Özbek Hanlığı" adı verilmiştir. "Özbek" tabirinin örijini de "Kazak" terimi gibi henüz kesin olarak aydınlığa kavuşturulamamıştır. Böyle olmasına rağmen 14. yüzyıl sonlarında Deşti Kıpçak bozkırlarında göçebe olarak yaşayan halk bu adla anılmıştır. (25)

Deşti Kıpçak hanı Abılhayır, tahtını korumak için kendine rakip gördüğü başka boy beyleri ve sultanları devamlı surette ezmiştir. Bu çeşit iç kavga 15. yüzyılın ortalarına doğru çok gerginleşmiştir. Barak Han'ın oğulları Kerey ile Canibek yaptıkları mücadeleyi kaybetmiş, 1440 senelerinde Aral bozkırını terk ederek, Çu nehri boylarına, kendilerine tâbi ahali ile göç etmişlerdir. Bu olayı Muhammed Haydar, " Tarihi Raşidi" adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: " Abılhayır Han, bütün Deşti Kıpçak bozkırını hâkimiyeti altına aldı. Kerey Han, Canibek sultan ve başkaları bir kısım ahaliyi alarak Abılhayır'dan kaçtılar." XVI. yüzyıl Orta Asya tarihçisi Ruzbehan'ın " Özbek Hanlığı kapsamında yaşayan üç halktan ikincisi Kazaklar. Bunlar kuvvet ve mertliği dolayısı ile bütün yeryüzünde meşhur halk... " dediği, şimdi "Kazak " olarak bilinen Türk boyunun tarih sahnesine çıkışı bu olayla başlamıştır. (26)

Kerey ve Canibek Sultanların göç edip geldikleri bölgede o zamanlar Çağatay Hanlığı hüküm sürüyordu. İsabuga Han, Özbek Hanlığının yıkılmasına taraftardı. Bu yüzden kendine ait olan Yedisu bölgesinin batı kısmını Kerey ve Canibek Sultanlara verdi. Kerey, Han ilân edildi. Bu Hanlığa, Abılhayır Han'dan kaçan bir çok kabile göç edip geldi. Bu, Kazak Hanlığının tebasının çoğalmasına sebep oldu. Ve Hanlık güçlenerek topraklarını genişletti. Göçebe yaşayış tarzı, ahali çoğalınca otlakları genişletme ihtiyacını doğurmuştur. Kazakların çok geniş sahaları kendilerine yurt edinmesinde, bu gerçeğin de payı vardır.

Doğu Türkistan Kazaklarının tarihinin açıklanmasında önemli yere sahip olan üçüncü safha ise, Kazak Hanlığının kurulmasından sonra, Kazak "Cüz" lerinin teşekkül etmesidir.

Kazak SSR tarihi, Cüz: kabile birliği topraklarının bulunduğu bölge, "yön, taraf, bölüm" demektir, diyor. (27) Dr. Hayıt, Cüz'ün "dal, kol, kısım" anlamına geldiğini ve Batı'da Cüz'e " Horde- Orda" dendiğini nakrediyor, (28)

Kazak Türklerinde Cüz'lerin çok önemli yeri vardır. İki Kazak karşılaşıp tanıştıktan sonra, kimlik tespiti yapar gibi, "qay elsin?" diye sorar. Bu, hangi uruğ-oymağa mensupsun demektir. İşte, o zaman Filan Cüz'ün, filan uruğundan olduğu söylenir ve o şahsın kim olduğu anlaşılır. Bu açıdan bakıldığında çok geniş sahaya dağılmış olan Kazakların, bir idari teşkilatı olması icab eder. Hangi bölgede, hangi Cüz ve mensupları yaşamaktadır. Bunu Han ve Sultanların bilmesi gerekir. Bu bakımdan Cüz'ler Kazak tarihinde büyük yere ve öneme sahiptir.

Kazaklarda Cüz'lerin ne zaman ve nasıl meydana^{gelmeye} /kesin olarak bilinmemekle beraber, tarihçilerin çoğu, 1518-23 senelerinde vefat eden büyük Kazak Han'ı Kasım'dan sonra böyle gruplara ayrılmanın gerçekleşmiş olabileceğini söylemektedirler. Cüz'lerin teşekkülünü; Kazak uruğlarının siyasi bakımdan birbirlerinden ayrılması olarak nitelendirenler vardır. Komünist tarihçiler genellikle Cüz'lerin ekonomik sebeplerden meydana geldiğini iddia ediyorlar. Fakat, coğrafi sebebe dayananların haklı olduğunu gösteren bazı deliller vardır. Meselâ, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kasım Han'ın ölümünden bir müddet önce ve sonra Kazak Hanlarının topraklarında üç temel coğrafi bölge belirlemeye başlamıştır:

- a) Yedisu bölgesi,
- b) Orta Kazakistan bölgesi,
- c) Batı Kazakistan bölgesi.

İşte, bu bölgelerde üç Kazak Cüz'ünün uruğları yerleşmiştir. Meselâ, Yedisu yöresinde Kazakların " Ulu Cüz" üne mensup uruğları yaşamıştır, Batı Kazakistan bölgesinde, kışlakları; Sirderya, Ural nehri ayakları, Irgız ve Torgay ırmağının birleştiği yörelerle, yaylaları; Ural nehri kolları, Tobıl ve Irgız boyları olan " Kişi Cüz" e mensup Kazaklar yaşamıştır. Orta Kazakistan ve onun doğu tarafları ise, tarihin bazı dönemlerinde Altay dağlarına kadar " Orta Cüz" Kazaklarının yaşadıkları bölgedir. Orta Cüz altı oymaktan ibarettir: Keroy, Nayman, Arğın, Kıpçak, Koñırat ve Uvak. Bugün, D.Türkistan'da yaşayan Kazakların çoğu Keroy ve Naymanlardır.

Kerey kendi arasında ikiye ayrılır. a) Abak Kerey, b) Kara Kerey. Abak Kerey hakkında, Kazak-Sovet Ansiklopediyası şu bilgileri vermektedir: "On iki arısı Abak Kerey, Orta Cüz'e dahil Kerey aşiretinin büyük bir uruğudur. Abaktan türeyenler; Cantekey, Cadik, Karakas, Molka, Şibaraygir, Iteli, Şerüvşi, Şiy moyın, Merkit, Könsadık, Castaban ve Kultaybolattır. Onlar, 19. yüzyılın başlarında üç memleketin (Sovyetler Birliği, Moğolistan, Çin) sınırları yörelerinde, batıda Kaba, Kurşın ırmakları ile Kara İrtiş'in batısında; kuzey batıda Altayın doğu yamacında Bulgın, Şingil ırmakları boylarında; doğuda Moğolistan'ın Kobda bölgesinde, Boyan, Ölgüz civarında; güneyde Savır dağının doğu tarafında Ülingir gölü civarında yaşadılar. Abak Kerey uruğunun bu yurtlarında VI. ve XIII. yüzyıllardan beri yaşamakta olduğu bilinmektedir." (29)

Prof. Ahmet Temir'in anlattığına göre, 12. yüzyılın sonlarında tarih sahnesine çıkışları sırasında, Moğolistan ve civarında başlıca şu büyük boylar yaşıyor ve birbirleriyle amansız bir mücadele halinde bulunuyorlardı. İrtiş ile Orhon arasında ve Altay dağlarının kuzey'inde olmak üzere batı'da Nayman'lar, onların doğusunda Orhon civarında Kereyitler; onların kuzey'inde Selenge nehrinin orta ve aşağı mecrasında Merkit'ler... vardı. (30) Burada Kereyitler olarak adlandırılan boy, ^{bu yandan} ~~hem~~ birbiriyle mücadele ederken, öte yandan birlikte hareket ettikleri de görülmektedir. Çünkü, XIII. yüzyılın ilk on senelerinde Altay'dan gelen Türk kabileleri Nayman ve Kerey'ler (Kazak) bozkırını istila edip Karahitay'ların idaresini yıkmışlardır. Fakat, Cengiz Han 1218 senelerinde Yedisu bölgesini zapt ederek Kerey ve Nayman hakimiyetine son vermiştir. (31) Kazak SSR tarihi, Kerey ve Nayman'ların bu istilasını şöyle anlatmaktadır: "XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, şimdiki Kazakistan topraklarına, Cengiz Han'ın yakıp-yıkmasından kaçarak, Altay'dan Nayman ve Kerey'lerin oldukça büyük bir kısmı göç etmiştir. Türk dilini konuşan bu uruğlar, daha sonra Kazak adı ile kurulan birliğe katılmışlardır. (32) Kazakistan topraklarına göç eden Nayman ve Kerey'ler Oyrat-Cıngar devleti,

1757 de Çinliler tarafından yıkılmadan bir müddet önce, tekrar doğudaki eski yerlerine dönmüşlerdir. (33) Doğu Türkistanlı tarihçi Nimet Mincanulı, "Qazaqtıñ qısqağa tariyqı" adlı eserinde, bu hususu izah etmiş ve " eski anavatan, kutlu memleketine geri dönüp yerleşen Kazaklardan Çin hükümeti vergi almıştır. Altay, Tarbağatay, Tiyanyan dağları ile Cungarya havzası, İrtiş ve İli vadisindeki topraklar hayvancılıkla uğraşan Kazak topluluğu için çok önemli idi. Onlar, bu topraklardan Cungarlar zamanındaki savaşlar sırasında geçici olarak göç etmişlerdir." demıştır. (34) Forbes ise, Kerey ve Nayman'ların eski yurtlarına göç etmesini, Rus baskısı neticesinde vuku bulmuştur, diyor. (35) Ne olursa olsun, Cungar devleti yıkıldıktan sonra, Kazakların Orta Cüz oymakları topraklarını genişletmiş ve doğuda Altay ve Tarbağatay'da kadar uzanmıştır. (36) Kazakların Altay'lara kadar genişlediğini, " Britanica Ansiklopedisi" şöyle anlatmıştır: " 15 ve 16. yüzyıllar boyunca Kazaklar, Hazar denizinin doğusundaki bozkırlardan Aral denizinin kuzeyine, doğuda İrtiş nehrinin üst kısmına ve Altay dağlarının batı uçlarına kadar göçebe imparatorluğunu genişlettiler." (37)

Aslen Doğu Türkistanlı, daha sonra Kazakistan'a göç etmiş olan, Kazak tarihçi Lukpan Bädavamulı, Kerey'leri çok iyi araştırmış ve "Ezelden beriki Doğu Türkistan" adlı makalesinde şöyle bilgi vermiştir: " Ülkenin Altay bölgesinde ezelden beri Kazakların Abak-Kerey diye bilinen büyük uruğu yaşar. Abak-Kerey eski Kereyitlerin (Kerey) sonraları birlik haline gelen nesillerinden biridir. Tarih gösteriyor ki, eski Kereyler M.S. VIII-IX. yüzyıllarında Doğu ve Güney Altay yamaçlarında yaşamış olan Moğol, Uygur, Nayman'lara komşu olarak yaşamıştır. Ve o sıralarda Kerey'lerin ilk siyasi birliği kurulmuştur. XI-XII. yüzyıllarda Kerey'lerin büyük çoğunluğu, kendi memleketinden Batıya doğru ilerleyip, Sırderya ve Arka (Kazak Bozkır) bölgesine kadar uzandılar. Böylece, XV. yüzyılda Kazak Hanlığının terkiline katıldılar. Abak-Kerey'ler XVIII yüzyılın başlarında " Kalmauk hücumu" sıralarında Doğuya, eski ata yurtlarına doğru göç etmişlerdir. 1740 senelerinde Abak-Kerey'ler şimdiki Doğu Türkistan Altay'ının Kaba, Cemoney, Buvirşin

olarak bilinen ilçelere geçip, bir ucu Savır dağına yerleşmiştir. Ondan da ötede İrtiş nehrinin üst kısmı ile yukarı Altay'a kadar yayıldılar. 1747 senelerinde Abak-Kereyler ezeli vatanına yerleştikten sonra büyük meclisler toplayıp, idari düzenlemeler yaptılar. Oradaki Kerey'ler Altay vilayetinin yedi ilçesinde yaşadılar. O ilçeler şunlardır: Sarısümbe, Buvırşın, Kaba, Comeney, Buvriltogay, Köktogay, Şingil.¹ (38) Abak-Kerey'lerin daha doğu taraflara yayılan bir kısmı Moğolistan Halk Cumhuriyetine bağlı- Bayan Ölgü bölgesinde yaşamaktadırlar. Onlar, 19. yüzyılın 68-69 senelerinde oraya yerleşmişlerdir. (39) Şimdi, onların sayısı 130 bindir. (40)

Barthold'ın dediğine göre, Nayman, Moğolca sekiz demektir. Bu bakımdan Naymanların sekiz oymaktan meydana gelmiş olabileceği tahmin edilir. (41) Nayman ve Kerey'ler, Uygur Türklerinin komşusu olmakla kültür bakımından onların tesiri altında kalmışlar, yazı ile birlikte bir çok medeniyet ve kültür unsurlarını Uygurlardan alan Moğol boylarından. bilhassa. Nayman'lar, diğer komşularına nazaran üstün bir seviyede bulunuyordu, demekle Prof. A. Temir, Nayman'ların Moğol boyu olduğu ifade eder. (42) Kazak SSR tarihi, Nayman'ların İslamiyetten önce Hristiyan dinine girdiklerine de işaret ederken, VII-XIII. yüzyıllarda Nayman ve Kerey'lerin Türk dilini konuştukları da anlaşılırdı. Onlar daha sonra Kazak boyunun içinde yer aldı, demektedir. (43) Fakat, tarihin verdiği bilgilere bakılırsa, oldukça eski kabileler olan Nayman ve Kerey'ler, Türk'türler başka bir deyimle, bir çok eski kabileler gibi Türkleşmişlerdir. İslamiyetin Orta Asya'ya yayılması ile Müslüman olmuşlardır. Nayman'lar, Doğu Türkistan'ın bilhassa Tarbagatay bölgesinde yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan'dan, Pakistan ve Hindistan üzerinden 1950-1954 yılları arasında Türkiye'ye göç eden Kazak Türklerinin çoğunluğu Kerey ve Nayman'lardır. Onların sayısı beş bin civarındadır.

Doğu Türkistan Kazakları ile Kazakistan'daki ... Türklerini birbirinden ayıran Rus Çarlığı ile Çin imparatorluğu arasında 14

Kasım 1860 senesinde yapılan sınır anlaşması olmuştur. O anlaşma ile Rus'lar toprak kazandılar. Bu topraklar Orta Asya kesiminde idi. Çünkü, Çinliler Doğu Türkistan ve Rus Orta Asyası arasındaki, hemen hemen 500 bin kilometre kare toprak talebinden vazgeçti. (44) Çinliler, bu anlaşmaların eşit şartlar altında yapılmadığını iddia etmektedirler.

Doğu Türkistanlı tarihçi N. Mincanulı anlaşmalar hakkında şunları söylemektedir: "1860 senesinde "Çin, Rusya-Pekin anlaşması", 1864 yılında ise "Çin-Rusya kuzey-batı sınırını ölçüp, ayırma anlaşması" yapıldı. Ondan sonra bir sürü sınır anlaşmaları imzalandı. Rus Çar hükümeti, "ondan önce kendi topraklarına kattığı, Balkaş gölünün doğu tarafı ile güneyindeki bölgeler, Rusya'nın sahipliğinde kaldı. "Çin-Rusya kuzey-batı sınırlarını ölçüp ayırma anlaşması" nın 5. maddesinde, Kazak halkı "daha önce nerede yaşadılar — ise, bundan sonra da o yerlerde yaşayacaktır. Sınır belirlendikten sonra bu araziler hangi memlekete ait olursa, orada yaşayan halk ta toprakla beraber o memlekete ait olacaktır," dendi. "Yerli halk, toprakla beraber, o memlekete ait olacaktır," ibaresi Kazak'lar arasında infiale sebep oldu. Göç etmeler ve dalgalanmalar çoğaldı." (45)

Radlof, 1860-63 yılları arasında Kazak-Kırgız ve İle Türk'lerini ziyaret ettikten sonra 1884 senesinde yayınladığı eserinde, "Kazakların iki kudretli komşusu olan Rus'larla Çinliler, ancak en uzak sınırları ile Kazak bozkırına dokunmuş olup, hâkimiyetleri henüz Kazak bozkırını itaatleri altına alacak şekilde kuvvetlenmemiştir," demiştir. (46) Bundan da anlaşılacağı gibi, Rus-Çin sınır anlaşması yapıldıktan sonra daha bir müddet Kazakistan ile Doğu Türkistan Kazakları sınır tanımaz şekilde hareket etmiştir. Daha sonraları, Rusya tarafında siyasi baskı şiddetlendiği zaman ve Çin tarafında merkezi hükümetin Doğu Türkistan'daki etkisi kuvvetli olmadığı dönemlerde Rusya'dan Çin'e XX. yüzyılın birinci yarısında göçler olmuştur. 1916 senesinde Rusya tarafında vuku bulan büyük isyan sırasında tahminen 300 bin Kazak.

ve Kırgız'ın Doğu Türkistan'a göç ettiği görülmüştür. Onu, Sovyet Birliğinin kolektivleştirme devrindeki baskısı ve İkinci Dünya savaşı sıralarındaki göçler takip etmiştir. (47) 1960 senesinden beri Çin tarafından gelen baskı kuvvetlendiği için, göçler su sefer Çin'den Sovyetler Birliğine olmuştur. 1962 senesinde 60 binden fazla Doğu Türkistanlı Kazak ve Uygur'un Sovyet topraklarına göç ettiği bilinmektedir. Ondandan sonra, her iki memleket te sınırlarını sıkı kapattığı için herhangi bir göç olmamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Doğu Türkistan Kazak Türkleri, bu ülkenin şimdiki ile, Altay ve Tarbagatay bölgelerinde çok eski dönemlerden beri yaşamaktadırlar. Kazak Türklerinin bir boylar birliği halinde XIII yüzyılın ilk yarısında tarih sahnesine çıkıp, Kazak Hanlığını kurmasından önce, onun terkibine katılan ve bugün Doğu Türkistan Kazaklarının Özbek, Kızıl, Kerey ve Nayman gibi kabileleri, tarihte devletler kurup, parlak gösteren oymaklardır. Doğu Türkistan Kazakları ile Kazakistan cumhuriyetindeki Kazak Türkleri, bir tek boydur. Onları, 1860 senesinde Çar Rusyası ile Çin imparatorluğu arasında çizilen sınır ile birbirinden suni olarak ayrılmıştır. Onların tarih ve dil ürü birdir. Türk dilinin Kazakça lehçesini konuşmaktadır ve dilinde şive farkı yoktur. İki bölge arasında yüzyıllar boyu, çeşitli sebeplerle devam eden göçler 1960 senelerinden sonra keskinlik almış gibi görünmektedir. Doğu Türkistan Kazakları, bu ülkenin XX. yüzyılın ilk yarısındaki milli istiklal harplerinde Osmanlı'nın liderliğinde kendine düşen mücadeleyi vermiştir. Onların, bugün Türkiye'de yaşayan bir kısmı, İsa Yusuf Alptekin'in liderliğinde, dünya'da Doğu Türkistan davasını duyurmaya ve yaşatmaya çalışıyor ve çalışmaktadırlar. Cenab-ı Allaha bu Doğu Türkistanlılara bu davalarında başarılar nasip etmesini dilerim.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- 1- Beijing Review : China's National Minorities, May 1983 No: 21.
Kazakların, Doğu Türkistan'daki sayısı 903.370 tir.
Doğu Türkistan'ın dışında, Çin'de 4.212 Kazak yaşamaktadırlar. Toplam olarak Kazaklar 907.582 dir.
- 2- Sir Olaf Caroe : Sovyet İmparatorluğu; Sömürülen topraklar cilt-1, İstanbul, s- 38.
- 3- Lowell Tillet : The National Minorities factor in the Sino-Soviet dispute; Orbis, No: 2/1977.
- 4- KSSR Tariyqı : Kazak devlet matbaası, Almatı 1957 cilt-1,s-149.
- 5- Alfred E. Hudson : Kazakh Social Structure; New Haven 1938, s-12.
- 6- Prof. Dr.A.Caferoğlu: Kazak Türkleri, Türk Kültürü,Mart 1965,sayı 29
- 7- Hudson : adı geçen eser.s- 12.
- 8- Ord.Prof.A.Z.V.Togan : Umumi Türk Tarihine giriş, İstanbul1970 s-469.
- 9- Martha Brill Olcott : The Kazakhs, Stanford 1987, s- 3.
- 10- İslam Ansiklopedisi : Kazak ve Kazakistan maddesi,5-2 cilt.s- 498.
- 11- Z.V.Togan : Türkili(Türkistan) ve yakın tarihi,İst.1947.s-37
- 12- Z.V.Togan : Türkili... s-37.
- 13- Prof. Saadet Çağatay : Kazakça Metinler, Ankara 1961, s-7.
- 14- KSSR Tariyqı : s-144.
- 15- Telgoca Canuzakov : Qazaq sözünün qaydan şıqqanı, Culdız,Almatı 3/1983 s- 194-198. Mirali Seyidov: Qazaq sözünün araştırılması, Azerbaycan dergisi,Bakü, 2/1981 s-150-153.
- 16- F.Agi,N.Devlet,A.Akiş,M.Engin: Kazak ve Tatar Türkleri,İst 976 s-38.
- 17- KSSR Tariyqı : s- 157.
- 18- Martha Brill Olcott : adı geçen eser.'H.Oraltay'ın Alaş-Türkistan Türklerinin milli istiklül parolası kitabından Alaş hakkında geniş bilgi edinilebilir.
İstanbul, 1973.
- 19- Z.V.Togan : Türkili... s- 29.

- 20- Aqi, Devlet, Akış, Engin : Kazak ve Tatar ... s- 40.
- 21- KSSR Tariyqi : s-162. B. Badavamulı'nın " Bilim cane Eñbek" dergisindeki " Ezelden beriki Doğu Türkistan adlı makalesi geniş bilgi vermiştir. Almatı, 7/1982.
- 22- KSSR Tariyqi : s- 156.
- 23- Ord. Prof. A. Z. V. Togan : Umumi Türk... s- 42.
- 24- " " " " : " " ... s- 62.
- 25- KSSR Tariyqi : s-151.
- 26- A. Yu. Yakubovskiy : Altın Ordu ve Çöküşü, II. basılış, Ankara 1976, s-196. KSSR Tariyqi, s- 152.
- 27- KSSR Tariyqi : s-163.
- 28- Dr. Baymirza Hayıt : Türkistan- Rusya ve Çin arasında, İstanbul 1978 s- 23.
- 29- Kazak-Sovet Ansiklopediyası: cilt-I, Almatı 1972, s- 20.
- 30- Prof. Dr. Ahmet Temir : Türk Dünyası El Kitabı'nda, Türk-Moğol imparatorluğu ve devamı maddesi, s-912 Ankara 1976.
- 31- M. B. Olcott : adı geçen eseri s- 6.
- 32- KSSR Tariyqi : s-162.
- 33- Andrew D. Forbes : Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of Republican Sinkiang 1911-1949. Cambridge 1986 s-202.
- 34- Nigmat Mincanulı : Qazaqtıñ qısqaşa tariyqi, Ürimşi 1987 s-547
- 35- Andrew D. Forbes : adı geçen eseri s-202.
- 36- Kazak Sovet Ansiklopediyası: Orta Çüz maddesi, cilt 8, s-568 Almatı 1976.
- 37- Britanica Ancylopedia : Turkistan maddesi, cilt-18 s-795.
- 38- Luqpan Bädavamulı : Ezelden beriki Doğu Türkistan makalesi, "Bilim cane Eñbek" dergisi, Almatı 7/1982 (yılık)

- 39- Kazak Sovet Ansiklopediyası : Bayan Ölgij maddesi, cilt-2 s-221
- 40- Kazak Edebiyeti : No.24,1987. Burada, Moğolistan'daki Kazak Türk yazar ve tarihçi İslam Kobuçulu ile yapılan söyleşi var. Kobuçulu, Bayan Ölgij'in Türkçe adının " Bay Ülke" (zengin ülke) demek olduğunu söylemiştir. O," Moğolistan'daki Kazakların tarihi" adlı eserin de yazarıdır.
- 41- B.Barthold : Orta Asya Türkleri hakkında dersler,Ankara 1975 s- 164.
- 42- Prof. Ahmet Temir : Türk Dünyası El Kitabı... s-912.
- 43- KSSR Tariyqi : s-149.
- 44- Harry Schwartz : Tsars,Mandarins and Commissars: A History of Chinese-Russian relations.New York 1964
- 45- N.Mincanulı : adı geçen eseri s-550.
- 46- W.Radlof : Sibirya'dan Seçmeler, Çev:Prof.A. Temir. İstanbul 1970 s-184.
- 47- Lowell Tillet : adı geçen makalesi.

-----0-----

EKLER : 3 HARİTA.

191-251 41 31

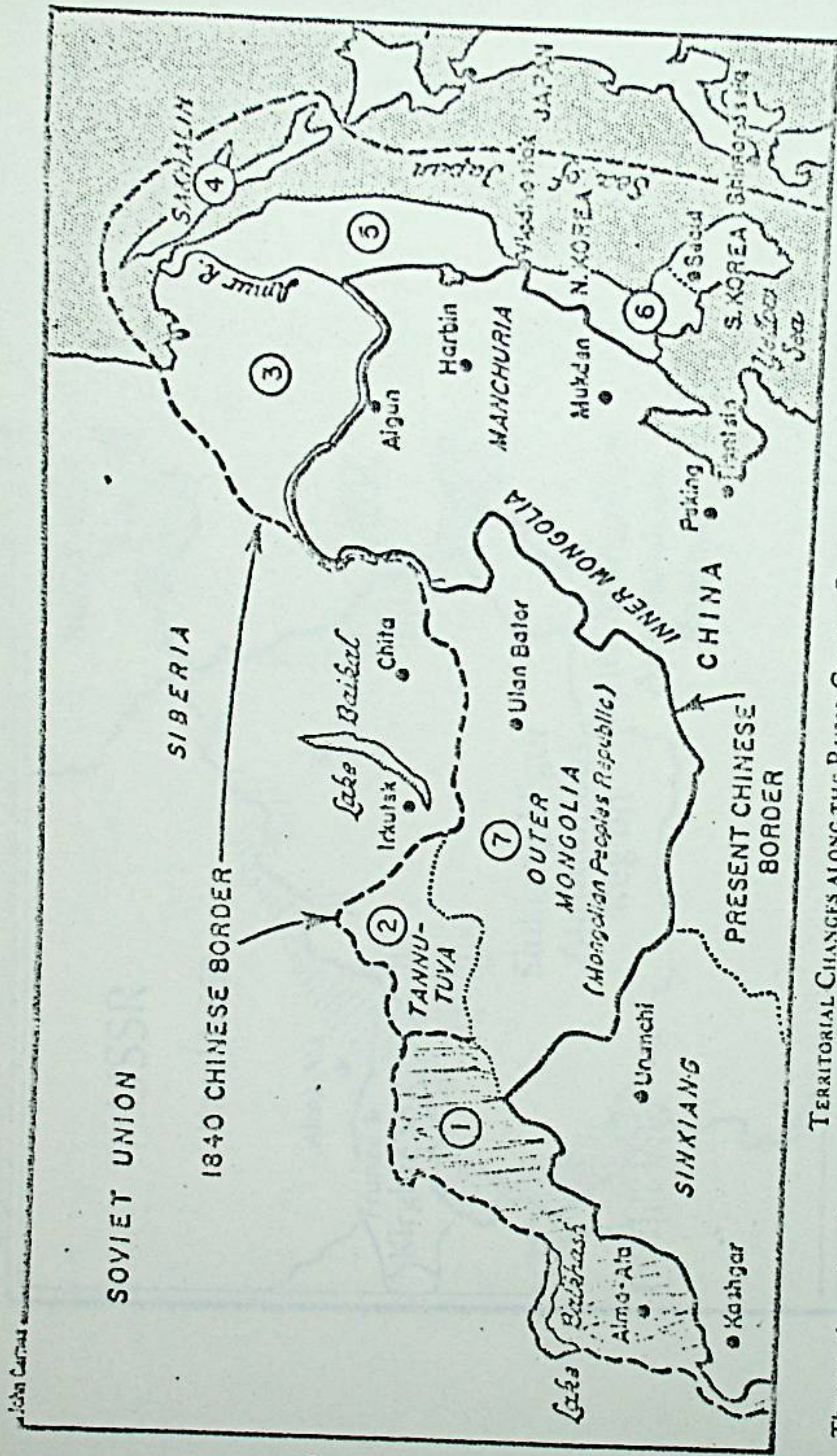
ERENKUN İNŞAAT LİMİTED

İSTANBUL

DOĞRU İNŞAAT LİMİTED

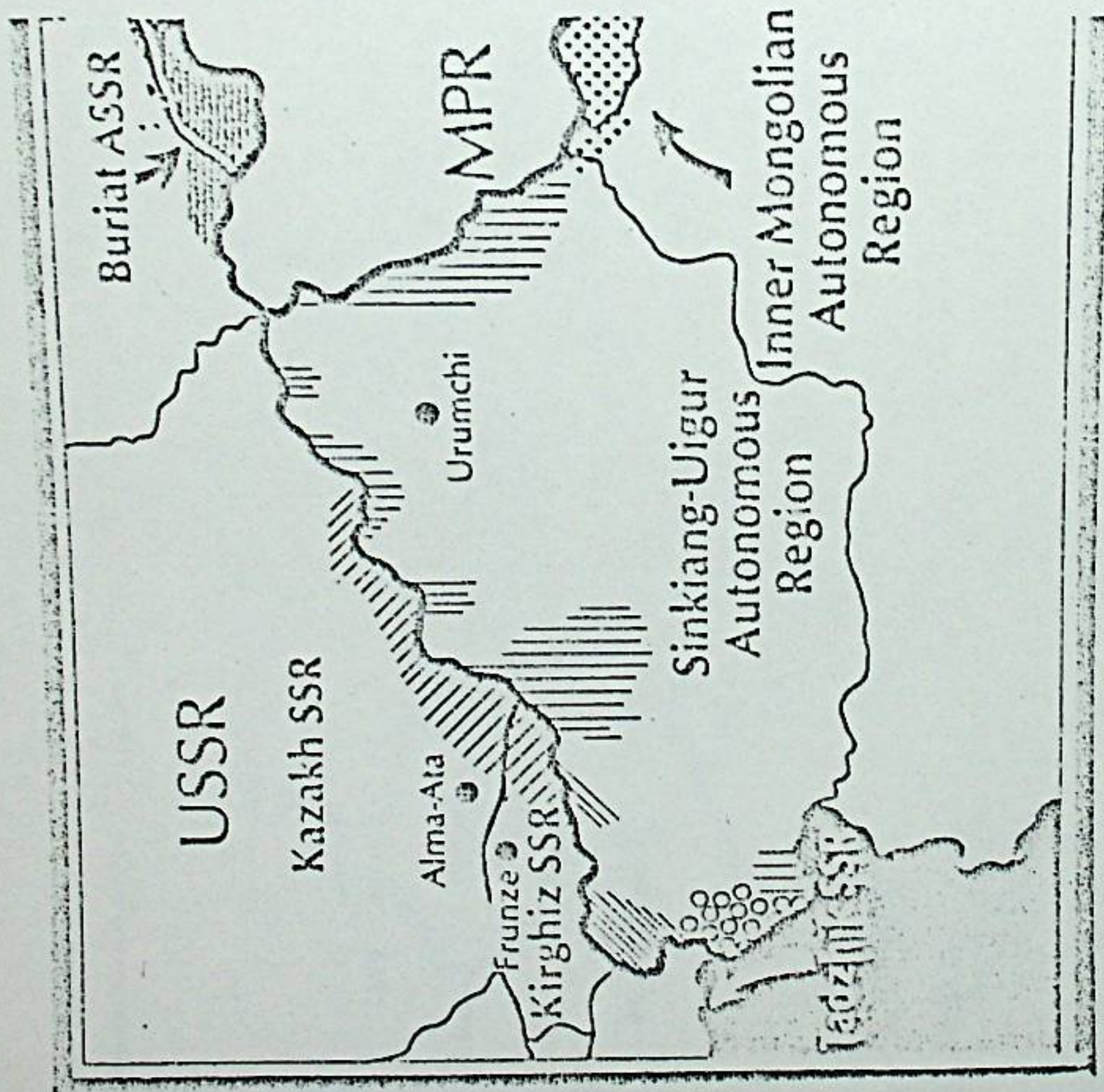

TERRITORIAL CHANGES ALONG THE RUSSO-CHINESE BORDER SINCE 1840

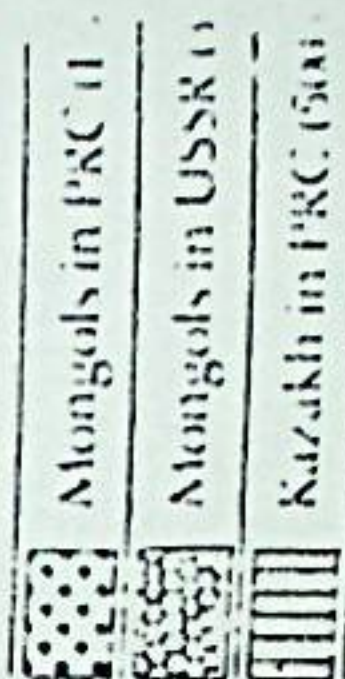
The map above shows border areas in or near the Soviet Union to which China may possibly assert future claims. The areas indicated by numbers on the map are: (1) the eastern section of Soviet Central Asia, whose inclusion in Russia is based mainly on treaties of the early 1800s; (2) Tannu Tuva was formally incorporated into the Soviet Union during World War II; (3) The Amur River Basin was taken

by Russia under the Treaty of Aigun in 1858; (4) Sakhalin was fully reincorporated into the Soviet Union after World War II; (5) the Ussuri River Valley was obtained by Russia in the Treaty of Peking of 1860; (6) Korea's present divided political status derives from the 1953 Korean War truce; (7) Outer Mongolia's independence was recognized by Nationalist China, and later also by Communist China.

Legend:

R U S S Y A

Batı Türkistanın Sovyet Cumhuriyetlerine
Eđinimıs Durumu Ve Doğu Türkistan

